

WWF

REPORT

ADRIA

2017

Procena vrednosti zaštićenih područja (PA-BAT) u Srbiji

SADRŽAJ

O NAMA	4
UVOD	6
METODOLOGIJA	7
REZULTATI	9
EKONOMSKE VREDNOSTI ZAŠTIĆENIH PODRUČJA U SRBIJI	14
ŠUMARSTVO	16
TURIZAM	20
VODA	24
DIVLJE JESTIVO BIJE, PEČURKE I MED	27
OBRAZOVANJE	31
RASPODELA PRIHODA	34
GLAVNI POTENCIJALI ZAŠTIĆENIH PODRUČJA U SRBIJI	36
PARTICIPACIJA U UPRAVLJANJU ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA	38
IZAZOVI	41
PREPORUKE ZA KORIŠĆENJE PA-BAT REZULTATA	43
PREPORUKE ZA PREVAZILAŽENJE IDENTIFIKOVANIH IZAZOVA	45
ZAKLJUČAK	48

Izdavači

WWF Adria, Zelinska 2
10 000 Zagreb, Hrvatska
i Svetska organizacija za
prirodu, Beograd

Autori

Goran Sekulić
Kasandra-Zorica Ivanić
Andrea Štefan

Lektura

Biljana Cukavac

Slika na naslovnoj strani

Nacionalni park Derdap © Ruben Šmit

Dizajn

Ivan Antunović

Stampa

Unit Graphics, Novi Sad

Kontakt

gsekulic@wwf-adria.org
kivanic@wwf-adria.org

Štampano na ekološki prihvatljivom
papiru, Decembar 2017

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна
biblioteka Србије, Београд

351.853(497.11-1.75)
330.15(497.11-1.75)
502.2(497.11-1.75)

СЕКУЛИЋ, Горан, 1976-
Procena vrednosti zaštićenih područja (PA-BAT)
u Srbiji / [Goran Sekulić, Kasandra-Zorica Ivanić,
Andrea Štefan]. - Beograd : Svetska organizacija za
prirodu ; Zagreb : WWF Adria, 2018 (Novi Sad : Unit
Graphics). - 50 str. : ilustr. ; 21 cm

"WWF Report Adria 2017" --> kor. - Podaci o autorima
preuzeti iz kolofona. - Tiraž 250. - Kor. nasl. - Na-
pomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-80646-02-2

1. Иванић, Касандра-Зорица, 1986- [аутор] 2.
Штефан, Андреа, 1975- [аутор] а) Природна
добра - Управљање - Србија б) Природна добра -
Вредновање - Србија

COBISS.SR-ID 259255308

O nama

Svetska organizacija za prirodu (WWF) predstavlja jednu od vodećih nevladinih i neprofitnih organizacija za zaštitu prirode. Misija organizacije sastoji se u tome da zaustavi narušavanje životne sredine na našoj planeti i da doprinese stvaranju budućnosti u kojoj će ljudi živeti u skladu sa prirodom. Organizacija je osnovana 1961. godine. U više od 100 zemalja širom sveta ima svoja predstavništva i sa ponosom ističe da je podržava preko pet miliona ljudi.

Cilj Svetske organizacije za prirodu jeste u tome da svojim aktivnostima doprinese očuvanju i boljem upravljanju zaštićenim područjima, slatkovodnim, šumskim i morskim ekosistemima, ali i da pruži podršku svim zainteresovanim stranama koje žele da uzmu učešće u širem upravljanju prirodnim resursima i održivom razvoju u regionu.

Šta želimo da postignemo

Održivo korišćenje prirodnih bogatstava koje stvara osnovu za društveni i ekonomski razvoj postiže se povećanom odgovornošću javnog, civilnog i poslovnog sektora.

Na koji način ovaj dokument doprinosi našem cilju

Svetska organizacija za prirodu donosi u region širok spektar najboljih međunarodnih i regionalnih praksi koje se mogu primenjivati u lokalnoj sredini, imajući u vidu postojeće iskustvo kao i trenutno stanje i potrebe.

Zaovine © NP Tara

Zašto ovaj dokument može biti koristan vama

U ovoj analizi identifikovani su glavni činioci koji su relevantni za zaštićena područja i razvojnu politiku zemlje; za tok ekonomskih dobiti i potrebu za razvojem strategija koje će omogućiti vraćanje prihoda lokalnom stanovništvu i zaštićenim područjima; takođe, identifikovani su činioci koji su relevantni za značaj određenih radnih mesta u zaštićenim područjima – što jeste od vitalne važnosti za ruralnu ekonomiju, a neophodno je i za donosiocima odluka. Izveštaj doprinosi realizaciji Strateškog plana za biodiverzitet 2011–2020¹ i ukazivanjem na vrednosti zaštićenih područja u regionu i primerima dobre prakse pomaže postizanju Aiči cilja br. 1: najkasnije do 2020. godine ljudi bi trebalo da postanu svesni vrednosti biodiverziteta, mera koje mogu primeniti da bi ga očuvali i koristili na održiv način.

¹ Strateški plan je izrađen u okviru Konvencije o biološkoj raznovrsnosti.
<https://www.cbd.int/sp/>

Uvod

Svetska organizacija za prirodu ima viziju po kojoj pravilno vrednovanje zaštićenih područja vodi ka većoj zainteresovanosti, većim investicijama i boljem očuvanju prirodnih bogatstava. Evaluacija ekosistemskih usluga koje pružaju zaštićena područja (ZP) jeste od dugoročne važnosti za lokalnu i nacionalnu ekonomiju. Mapiranje vrednosti zaštićenih područja, veće učešće donosioca odluka i na kraju promena javnih politika i razvoj ekonomskih modela koji uključuju prirodna bogatstva u svoje razvojne planove čine veoma važne, ali i dugotrajne procese. Svetska organizacija za prirodu izlaže ključne rezultate analize koji mogu obezbediti inicijalne informacije o tome kako različite zainteresovane strane gledaju na trenutno stanje i potencijalne vrednosti zaštićenih područja, što može pomoći Srbiji da u svoje razvojne planove integriše prirodna bogatstva i usluge koje pružaju ekosistemi.

Rezultati su bazirani na diskusijama u kojima je učestvovalo više od 150 predstavnika lokalne zajednice, upravljača zaštićenih područja, korisnika tih područja, vladinih službenika, preduzetnika, eksperata i predstavnika nevladinih udruženja i drugih lica i institucija. Diskusije su vođene u šest zaštićenih područja.

Zaštićena područja u Srbiji pokrivaju malu površinu koja čini približno sedam procenata (6,7) ukupne teritorije države Srbije.² U četiri nacionalna parka (Tara, Đerdap, Fruška gora, Kopaonik), u predelu izuzetnih odlika (PIO) Vlasina i u specijalnom rezervatu prirode (SRP) Gornje Podunavlje urađena je PA-BAT procena. Svih šest zaštićenih područja nalazi se pod upravom javnih institucija. Za nacionalne parkove zadužena su posebna javna preduzeća, shodno Zakonu o nacionalnim parkovima, specijalnim rezervatom prirode Gornje Podunavlje upravlja javno preduzeće Vojvodinašume, dok se PIO Vlasina nalazi pod upravom lokalnog javnog preduzeća za građevinsko zemljište i puteve (JK Direkcija za građevinsko zemljište i puteve opštine Surdulica). Ukupna površina zaštićenih područja uključenih u procenu iznosi oko 160.000 hektara, što čini 35 procenata od ukupne površine zaštićenih područja u Srbiji.

Koncept ekosistemskih usluga predstavlja relativno novu temu u Srbiji koja je tek počela da se razmatra između stručnjaka u oblasti zaštite prirode i kreatora javnih politika. Određene studije sa fokusom na zaštićena područja već su urađene, ali dodatna istraživanja i dalji razvoj koncepta svakako jesu neophodni.

**ZAŠTIĆENA PODRUČJA
OBUHVAĆAJU OKO
6,7 PROCENATA
UKUPNE TERITORIJE
SRBIJE**

² Izvor: Zavod za zaštitu prirode Srbije, www.zzps.rs

Metodologija

Važno sredstvo za utvrđivanje celokupnog spektra trenutnih i potencijalnih vrednosti pojedinačnih zaštićenih područja, uključujući i izazove u upravljanju zaštićenim područjima jeste PA-BAT metodologija.³ Prvenstveno je osmišljena da bi je upotrebljavali upravljači zaštićenih područja koji, zajedno sa korisnicima tih područja, rade na utvrđivanju najvažnijih vrednosti i dobrobiti koje mogu imati različite zainteresovane strane.

Koraci u sprovođenju PA-BAT metodologije:

1. imenovanje PA-BAT koordinatora u zaštićenom području i prikupljanje osnovnih podataka;
2. participativne radionice u zaštićenom području (liste sa podacima, detaljne beleške, ankete sprovedene među zainteresovanim stranama i korisnicima);
3. provera podataka (nakon radionica);
4. analiza podataka (na nivou zaštićenog područja, na državnom i međunarodnom nivou);
5. izrada smernica – kako primeniti dobijene rezultate;
6. sprovođenje preporuka.

Koristeći PA-BAT metodologiju, učesnici radionica procenjuju ekonomske i neekonomske/egzistencijalne vrednosti u smislu dobrobiti koje zaštićena područja pružaju nizu zainteresovanih strana i korisnika. Metodologija se zasniva na 22 vrednosti koje su karakteristične za zaštićena područja. Vrednosti su organizovane i grupisane oko devet glavnih grupa: zaštita prirode, upravljanje zaštićenim područjem, hrana, voda, kultura, zdravlje i rekreacija, znanje, usluge ekosistema i prirodni materijali.

Skala od šest nivoa služi za ocenjivanje vrednosti: bez dobiti, mala ili velika neekonomska/egzistencijalna dobit, mala ili velika ekonomska dobit, i potencijalna ekonomska dobit.

³ Više o ovome na: http://croatia.panda.org/en/what_we_do/protected_areas/p4nnp/pa_bat_methodology/and/www.natureforpeople.org

Procena vrednosti zaštićenih područja izvršena je za osam grupa zainteresovanih strana:

- lokalno stanovništvo koje živi u zaštićenom području,
- lokalno stanovništvo koje živi u blizini zaštićenog područja;
- ukupno stanovništvo;
- naučnici/eksperti;
- organizacije civilnog društva;
- javni sektor i vlada (lokalni, državni, upravljači zaštićenih područja);
- poslovni sektor;
- međunarodna zajednica.

U analizi se kombinuje procena koju su izvršile zainteresovane strane, uglavnom lokalne, na radionici i informacije koje su sakupili upravljači zaštićenih područja i procena eksperata u procesu provere podataka. Vredni podaci su takođe prikupljeni anketama koje su rađene sa učesnicima nakon svake radionice. Tokom procesa su razvijene posebne smernice⁴, kako bi se pružila pomoć upravi parka u primeni rezultata dobijenih na osnovu PA-BAT istraživanja.

Rezultati PA-BAT analize mogu biti korišćeni na državnom nivou kao i na nivou zaštićenog područja, kako bi se unapredilo upravljanje i kako bi se razvile odgovarajuće politike koje podržavaju zaštitu prirode i istovremeno promovišu održivi razvoj i odgovorno korišćenje prirodnih resursa.

⁴ Više o ovome na http://croatia.panda.org/en/what_we_do/protected_areas/pa4np/pa_bat_methodology/

Jezero Perućac / Nacionalni park Tara © NP Tara

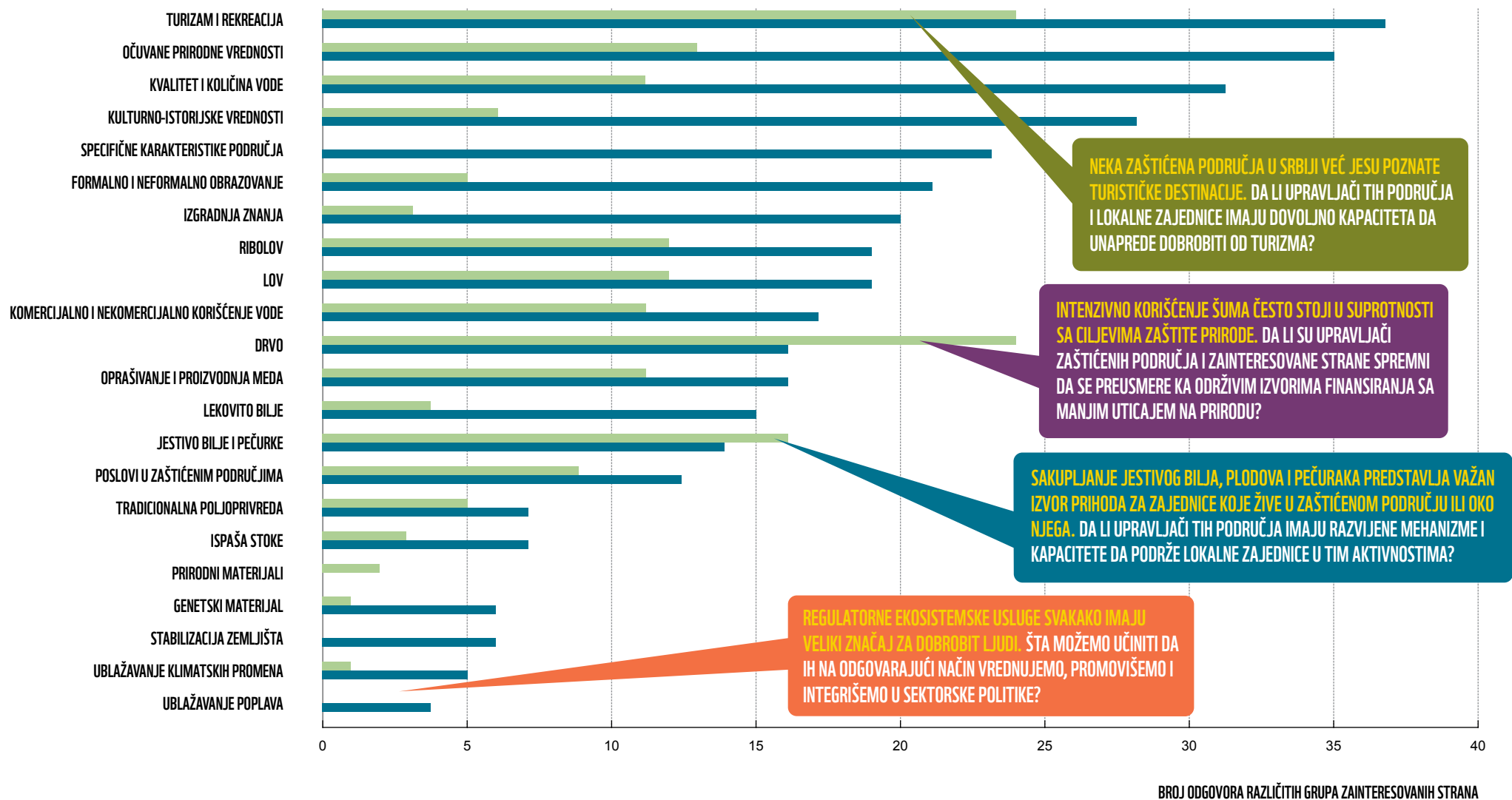
Rezultati

Rezultati analize pokazuju da je širok spektar vrednosti i dobiti zaštićenih područja prepoznat od zainteresovanih strana. Od 22 ponuđene vrednosti svaku je prepoznala barem jedna grupa zainteresovanih strana.

Vrednosti koje su najviše prepoznate jesu turizam i rekreacija, prirodna bogatstva i biodiverzitet, kulturne i istorijske vrednosti, kvalitet i količina vode, šume/šumarstvo, divlje jestivo bilje i pečurke. Navedenih šest vrednosti čini 48 procenata ukupnog broja odgovora koje su dale sve zainteresovane strane.

Turizam spada u jednu od ekonomskih aktivnosti koju zainteresovane strane koje pripadaju grupi lokalne zajednice najlakše povezuju sa zaštićenim područjem. Prirodne i kulturne vrednosti zaštićenog područja predstavljaju atraktivne turističke destinacije koje podržavaju lokalnu ekonomiju pružanjem različitih usluga.

Grafikon 1. Pregled ekonomskih i neekonomskih vrednosti i dobiti za šest zaštićenih područja u Srbiji koje je procenilo osam grupa zainteresovanih strana

Zaštitu prirode prepoznale su kao osnovnu funkciju zaštićenih područja zainteresovane grupe u Srbiji. Navedeni podatak zapravo pokazuje da zainteresovane strane podržavaju zaštićena područja i da njihovo upravljanje ispunjava primarne ciljeve koje imaju, barem kada je reč o šest pomenutih zaštićenih područja.

Resursi vode, i u smislu količine i u smislu kvaliteta, jesu veoma zavisni od očuvanja ekosistema. Zajednice koje žive u ruralnim područjima i koje imaju stalni i direktni kontakt sa prirodom i prirodnim procesima prepoznale su to veoma dobro. Visoko pozicioniranje vrednosti zaštićenih područja koje su u vezi sa resursima vode (kvalitet i količina vode i komercijalna i nekomercijalna upotreba vode) u procenjenim područjima oslikava jaku zavisnost ljudi, sa jedne strane, i vode i očuvanih ekosistema, sa druge strane.

Kulturne i istorijske vrednosti su blisko povezane sa zaštićenim područjima u Srbiji. Mnoga zaštićena područja imaju veoma bogatu kulturnu istoriju kao i brojne spomenike kulture i objekte u okviru svojih granica. Većina zaštićenih područja je naseljena još u davnoj istoriji, mada je danas u većini tih područja evidentna tendencija odlaska ljudi. Kulturno nasleđe se izdvaja ne samo zbog svog potencijala da privuče turiste nego i zbog duhovnih vrednosti koje ima za lokalno stanovništvo i zajednicu.

Trenutni način upravljanja u većini zaštićenih područja dozvoljava **seču šuma**. Upravljači zaštićenih područja, osim u slučaju PIO Vlasića, zavise zapravo od aktivnosti koje su u vezi sa šumarstvom, jer upravo te aktivnosti generišu najveći deo njihovog budžeta. Upotreba drveta ima dugu tradiciju u tim područjima i stoga ne iznenađuje činjenica da mnoge zainteresovane strane prepoznaju proizvodnju drveta kao jednu od glavnih vrednosti zaštićenih područja. Lokalna zajednica koristi drvo za sopstvene potrebe (uglavnom kao gorivo), ali takođe učestvuje i u prodaji drvnih sortimenata. Druge vrednosti koje su u vezi sa različitim uslugama ekosistema kao što su **lov, ribolov, divlje jestivo bilje i pečurke, lekovito bilje, proizvodnja meda** takođe su bile visoko prepoznate u proceni.

Veoma interesantna i relevantna za upravljače zaštićenih područja jeste činjenica da su učesnici u procesu procenjivanja prepoznali vrednost zaštićenih područja u edukaciji i razvoju znanja. Pomenute vrednosti su dobro pozicionirane u gornjem delu liste prepoznatih vrednosti. Društvene vrednosti i benefiti su veoma često potcenjeni i zanemareni u procesu upravljanja zaštićenim područjem. Navede-

RESURSI VODE
SU MEĐU NAJVIŠE
OCENJENIM
VREDNOSTIMA
ZAŠTIĆENIH
PODRUČJA

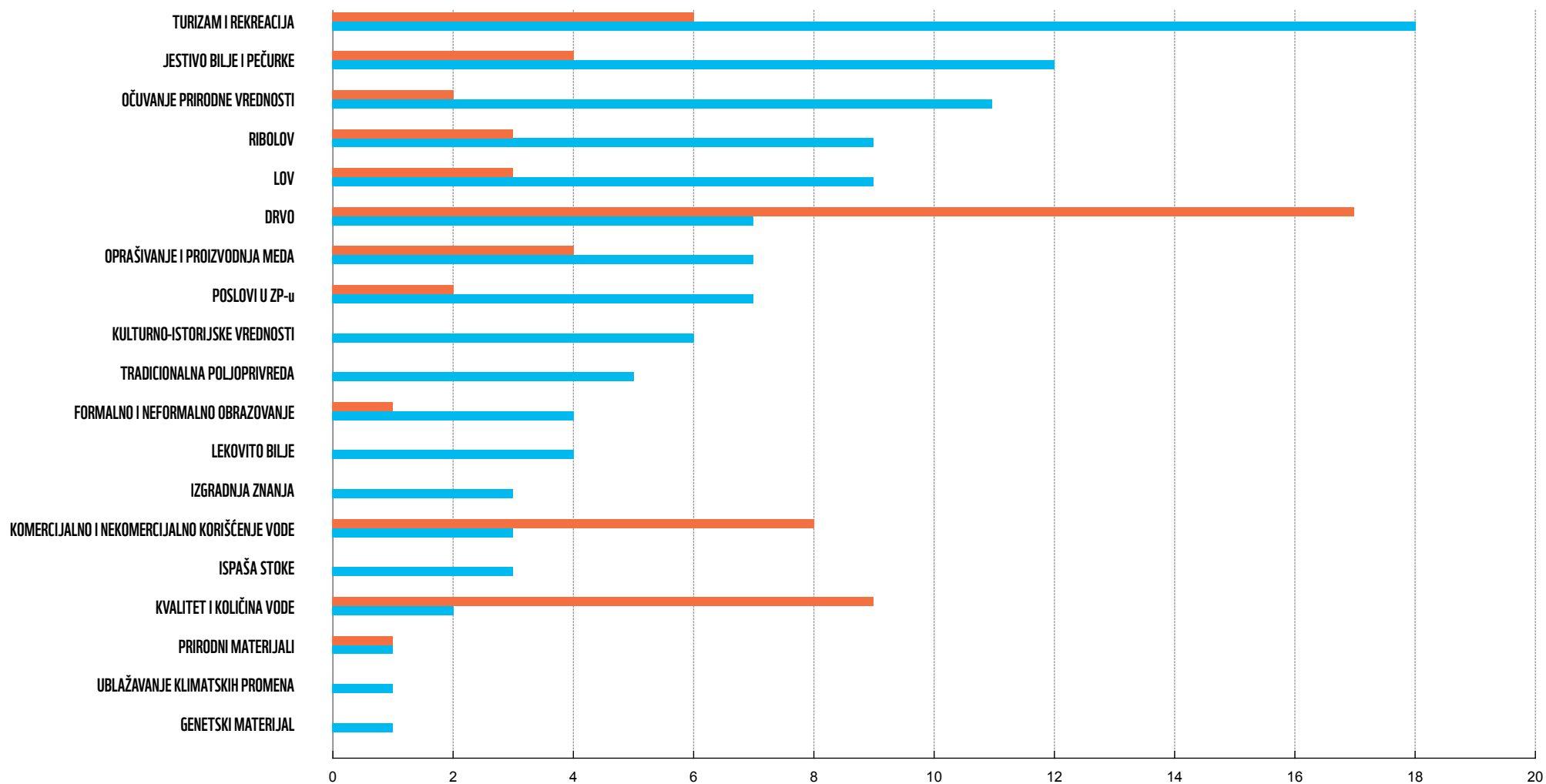
ni rezultati pokazuju da je potrebno ohrabriti i usmeriti upravljače i korisnike zaštićenih područja ka konceptima upravljanja zaštićenim područjima koji se baziraju na integralnom pristupu.

Relevantnost zaštićenih područja kao oblasti koje generišu **nova radna mesta** nije toliko naglašena u proceni. Imajući, međutim, u vidu da se zaštićena područja najčešće nalaze u zabačenim, ruralnim krajevima u kojima ne postoje brojne mogućnosti za zapošljavanje lokalne zajednice, potencijal zaštićenih područja da generiše nova radna mesta ne bi trebalo potceniti. Zainteresovane strane su uglavnom prepoznale mogućnost zaposlenja u organizaciji koja upravlja zaštićenim područjem, ali ne toliko i druge poslove koji mogu biti u vezi sa zaštićenim područjem ili vrednostima koje ono ima (npr. poslovi u turizmu, trgovini sa prirodnim i lokalnim proizvodima).

Poljoprivredna proizvodnja u zaštićenom području nije prepoznata kao relevantna vrednost i relativno mali broj zainteresovanih strana trenutno ima neku dobit od toga. Pretpostavlja se da se to ne odnosi na pojedine slučajeve zaštićenih područja nego predstavlja posledicu opšte nepovoljne situacije u celoj poljoprivrednoj grani u Srbiji. Ruralna i planinska područja u kojima se nalazi najveći broj procenjenih zaštićenih područja veoma su pogođena negativnim trendovima u poljoprivrednoj proizvodnji, ali i odseljavanjem stanovništva i migracijom ka većim, najčešće urbanim sredinama. U novim pristupima upravljanju zaštićenim područjima tradicionalna i održiva poljoprivreda se percipiraju kao bitan segment očuvanja prirodnih staništa i vrsta (npr. ispaša kao način upravljanja planinskim pašnjacima). Očigledno, takve prakse upravljanja još nisu razvijene u Srbiji na adekvatan način.

Najmanje prepoznate vrednosti su povezane sa regulativnim i podržavajućim ekosistemskim uslugama: **ublažavanje klimatskih promena, stabilizacija zemljišta, ublažavanje poplava**. Javna svest o tim važnim uslugama jednog ekosistema jeste veoma niska. Ekosistemске usluge predstavljaju novi koncept i sigurno će biti potrebno neko vreme da budu prihvaćene i na adekvatan način vrednovane od lokalne zajednice. Specifično znanje koje je u vezi sa lokalnim erozivnim i plavnim područjima, sušama i klizištima postoji, ali se ono ne razmatra u širem kontekstu pristupa ekosistemu i klimatskim promenama.

Ekonomске vrednosti zaštićenih područja u Srbiji

Grafikon 2. Poređenje malih i velikih ekonomskih vrednosti za šest zaštićenih područja uključenih u procenu

LEGENDA

Velika ekonomska vrednost Mala ekonomska vrednost

BROJ ODGOVORA RAZLIČITIH GRUPA ZAINTERESOVANIH STRANA

**GODIŠNJI PRIHODI
OD ŠUMARSTVA
U ZAŠTIĆENIM
PODRUČJIMA U SRBIJI
PROCENJUJU SE NA
OSAM MILIONA
AMERIČKIH
DOLARA**

Značajan izvor finansiranja u nacionalnim parkovima (NP), ali i u mnogim drugim zaštićenim područjima jeste šumarstvo (korišćenje šuma). Godišnji prihod od seče šuma u svim zaštićenim područjima u Srbiji procenjuje se na 8.000.000 američkih dolara.⁵ Uprava NP Tara veoma je zavisna od iskorišćavanja šuma uzimajući u obzir da ta i slične vrste aktivnosti čine 80 procenata ukupnog budžeta. Situacija je slična i u drugim nacionalnim parkovima i zaštićenim područjima kojima upravljaju javna preduzeća čija delatnost obuhvata i gazdovanje šumama (npr. SRP-om Gornje Podunavlje upravlja Javno preduzeće Vojvodinašume).

Regulisanje aktivnosti koje su u vezi sa gazdovanjem šumama je veoma fleksibilno u zaštićenim područjima u Srbiji. Seča šuma jeste zabranjena samo u oblastima koje se nalaze pod strogom zaštitom (u prvoj zoni zaštite), a te zone obično predstavljaju veoma nizak procenat ukupne površine zaštićenog područja. U drugoj zoni zaštite seča je ograničena na sanitarnu seču i druge aktivnosti kojima se za cilj ima zaštita šuma. U praksi, to obično znači iskorišćavanje šuma u intenzitetu koji je veoma blizu regularnom korišćenju šuma na nezaštićenim šumskim područjima. U trećoj zoni zaštite primenjuje se gotovo isto gazdovanje šumama kao i u nezaštićenim područjima i ono omogućava intenzivno korišćenje šuma u skladu sa uobičajenom praksom korišćenja šuma u Srbiji.

Tabela 1. Pregled zoniranja u šest zaštićenih područja uključenih u procenu

Zaštićeno područje	Ukupna površina /ha	Prva zona zaštite /%	Druga zona zaštite /%	Treća zona zaštite /%
NP Tara	24.992	13	34	53
NP Đerdap	63.786	8	21	71
NP Kopaonik	11.969	12	30	58
NP Fruška gora	26.672	3	67	30
SRP Gornje Podunavlje	19.648	1	25	74
PIO Vlasina	12.741	<0,1	34	65

⁵ Izvor: http://www.rs.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/UNDP_SRB_Vodic%20za%20finansiranje%20zastacenih%20podrucja.pdf

**JAVNA PREDUZEĆA
ZA GAZDOVANJE
ŠUMAMA, KAO I
JAVNA PREDUZEĆA
ZA UPRAVLJANJE
NACIONALNIM
PARKOVIMA,
ZADUŽENA SU ZA
UPRAVLJANJE DO
75 PROCENATA
ZAŠTIĆENIH
PODRUČJA U SRBIJI**

Prikazan zakonski okvir omogućava korišćenje šuma kao osnovnu ekonomsku aktivnost u upravljanju zaštićenim područjima. Većina zaštićenih područja koja imaju značajnu pokrivenost šumama u isto vreme nalaze se pod upravom javnih preduzeća za gazdovanje šumama (Javno preduzeće Srbijašume i Javno preduzeće Vojvodinašume). Nacionalnim parkovima u Srbiji upravljaju posebna javna preduzeća, ali su i ona, po svojoj strukturi i upravi, veoma slična javnim preduzećima koja su zadužena za gazdovanje šumama.

Javna preduzeća za gazdovanje šumama i šumskim zemljištem, kao i javna preduzeća za upravljanje nacionalnim parkovima, zadužena su za upravljanje do 75 procenata zaštićenih područja u Srbiji. Među procenjenim zaštićenim područjima samo se PIO Vlasina ne nalazi pod upravom javnog preduzeća čija osnovna aktivnost jeste gazdovanje šumama.

Visok značaj šuma za upravljanje zaštićenim područjima ogleda se i u rezultatima radionica. Zainteresovane strane u svim procenjenim zaštićenim područjima prepoznale su šumarstvo kao značajnu ekonomsku i neekonomsku vrednost. Usled dugogodišnje tradicije šumarstva u zaštićenim područjima i organizacione strukture preduzeća koja su zadužena za upravljanje zaštićenim područjima, šumarstvo je od većine grupa zainteresovanih strana prepoznato kao najveća ekonomska vrednost. Drvo, kao prirodno bogatstvo, najviše je prepoznato od lokalne zajednice koja živi u zaštićenom području ili u njegovoj neposrednoj blizini (50 procenata svih odgovora). Zatim slede predstavnici vlasti i predstavnici poslovnog sektora (približno 30 procenata svih odgovora), dok ukupno stanovništvo i udruženja predstavljaju grupe koje ne prepoznaju drvo kao posebnu vrednost (manje od 10 procenata svih odgovora).

Organizaciona struktura zaštićenih područja jeste takva da odgovara upravljačkom konceptu koji u centru svojih delatnosti ima šumarstvo. Javna preduzeća koja upravljaju nacionalnim parkovima imaju relativno visok broj zaposlenih (približno 180 zaposlenih u NP Tara, 150 u NP Fruška gora i 80 u NP Đerdap). Većina zaposlenih je angažovana u aktivnostima koje se tiču šumarstva, od seče i obrade drveta (šumski radnici) do planiranja i gazdovanja šumom (šumarski inženjeri). Na primer, Služba zaštite, unapređenja promovisanja i održivog razvoja u NP Đerdap ima 12 zaposlenih dok Služba za planiranje i gazdovanje šumama ima 37 zaposlenih.⁶

⁶ Izvor: NP Đerdap, http://www.npdjerdap.org/wp-content/uploads/2017/02/sistematizacija_rm_k.pdf

Ukupna vrednost drva u NP Tara procenjuje se na 190.000.000 evra. Prosečna godišnja seča šuma iznosi oko 65.000 kubnih metara⁷ što je oko dva procenta ukupne količine seče šuma u Srbiji.⁸

Šumarstvo i korišćenje šuma, nesumnjivo, predstavljaju značajnu komponentu ekonomije u Srbiji. Sveobuhvatna i kritička analiza upravljanja nacionalnim parkovima koja se bazira na korišćenju šuma nikada nije urađena. Prakse upravljanja nacionalnim parkovima oslanjaju se na tradicionalni pristup u kome su eksterni troškovi korišćenja prirodnih resursa (troškovi zaštite životne sredine i socijalni troškovi) uglavnom zanemareni, dok se druge i drugačije prakse poslovanja ne uzimaju u obzir. Šira javnost, što je pokazano i ovim istraživanjem, smatra da je trenutno upravljanje i korišćenje šuma u zaštićenim područjima neadekvatno. Jasno je da se takav pristup ne uklapa u savremen koncept zaštićenih područja koji se zasniva na participativnom upravljanju i omogućavanju razvoja različitih potencijala zaštićenog područja.

Shodno tome, potrebne su dodatne detaljne analize i diskusije, kako bi se pronašlo prihvatljivo rešenje za tranziciju zaštićenih područja u Srbiji koja se fokusiraju na korišćenje šuma.

Sertifikacija šuma spada u jedan od mehanizama koji može da pomogne u zaštiti šuma i održivom upravljanju šumskim ekosistemima. Savet za upravljanje šumama (FSC) jeste međunarodno priznat standard i jedini koji je trenutno prisutan u Srbiji. Do sada, sve državne šume koje se nalaze pod upravom javnih preduzeća Srbijašume i Vojvodinašume imaju taj međunarodni sertifikat. Državne šume kojima upravljaju druge kompanije, uključujući i šume u nacionalnim parkovima, kao i privatne šume, nisu sertifikovane.

**ŠUMARSTVO
I KORIŠĆENJE ŠUMA
TRENUTNO IMAJU
NAJZNAČAJNIJU ULO-
GU U EKONOMSKIM
AKTIVNOSTIMA KOJE
SU U VEZI SA ZAŠTI-
ĆENIM PODRUČJIMA
U SRBIJI**

⁷ Izvor: Plan upravljanja šumama NP Tara. <http://www.nptara.rs/images/download/2016/Plan%20upravljanja%20sumama.pdf>

⁸ Izvor: Republički zavod za statistiku.

Turizam u Srbiji se nalazi u tranzicionoj fazi. U poslednjih deset godina broj turista se povećao za 22 procenta, dok je udeo stranih turista porastao sa 29 procenata u 2005. na 46 procenata u 2016.⁹ godini. Uprkos pozitivnim trendovima poslednjih godina, situacija u turističkom sektoru nije povoljna. Turistički proizvodi i usluge nisu adekvatno razvijeni, a smeštajni kapaciteti su niski i zastareli. Najnoviji rast u broju turista uglavnom jeste posledica otvaranja zemlje nakon 2000. godine i postojećih komparativnih prednosti (kulturno-istorijsko nasleđe, relativno dobre putne konekcije), a nije posledica strateškog razvoja i investicija.

Direktno učešće turističkog sektora u nacionalnom bruto dohotku (BND) Srbije iznosi nešto više od dva procenta (2,3), dok je približno sedam procenata (6,7) bilo ukupno učešće.¹⁰

Priroda, visok biodiverzitet i bogati prirodni resursi prepoznati su kao jedna od prednosti turizma u Srbiji. Mnoge od najvažnijih turističkih destinacija jesu zaštićena područja: Kopaonik, Tara, Đerdap, Stara planina. Ne postoji, međutim, sveobuhvatno razumevanje potencijala i specifičnosti upravljanja zaštićenim područjima. U zvaničnoj politici i dalje preovladava podsticanje razvoja masovnog turizma i infrastrukture u zaštićenim područjima. Na primer, Kopaonik se već godinama intenzivno razvija kao skijaški centar, uprkos činjenici da to jeste jedan od centara biodiverziteta, područje velikih i očuvanih šumskih ekosistema i nacionalni park od 1981. godine. Danas, kao posledica takvog pristupa, NP Kopaonik poseduje oko 5.400 kreveta, dok na godišnjem nivou ostvari oko 490.000 noćenja. Masovni turizam se ne bazira na prirodnim vrednostima nego, pre svega, na iskorišćavanju Kopaonika kao skijaškog centra. Uprava zaštićenog područja, kao i lokalne zainteresovane strane, nisu adekvatno uključene u planiranje i upravljanje procesima koji su u vezi sa skijaškim turizmom.

**U POSLEDNJIH
10 GODINA BROJ
TURISTIČKIH
POSETA U SRBIJI
PORASTAO JE ZA
22 PROCENTA**

**LOKALNO STANOVNIŠTVO KOJE
ŽIVI U ZP-u NIJE
NA ODGOVARAJUĆI
NAČIN INTEGRISANO
U TURISTIČKE
AKTIVNOSTI**

Turistička ponuda u zaštićenim područjima koja se bazira na prirodnim i kulturnim vrednostima još uvek nije razvijena. Organizaciona struktura preduzeća koja upravljaju zaštićenim područjima, kao i njihovi kapaciteti, i dalje nisu prilagođeni efikasnom razvoju održivog turizma. Broj poseta zaštićenim područjima još jeste veoma nizak u poređenju sa drugim turističkim destinacijama. Na primer, NP Đerdap imao je samo 2.054 registrovanih poseta u 2016.¹¹ godini. Situacija je neznatno bolja u NP Tara, koji ima razvijene osnovne kapacitete za turističke aktivnosti i sistemski radi na daljem razvoju tog segmenta. U 2016. godini, NP Tara imao je 18.271 registrovanu posetu u centrima za posetioce¹². Broj turista koji zapravo posećuju zaštićena područja u praksi je mnogo veći, ali uprava zaštićenih područja nema evidenciju, niti kontrolu nad tim posetama pre svega zbog nedostatka kapaciteta i nerazvijenih sistema za praćenje broja posetilaca. Prema proceni zaposlenih u NP Tara oko 150.000–200.000 ljudi na godišnjem nivou poseti taj park. Zvanična statistika zabeležila je 63.741 turistički dolazak na Taru u 2016. godini kao i postepeni rast poseta u poslednjih deset godina (48.000 turističkih poseta u 2006. godini).

Procena koja je urađena na osnovu PA-BAT metodologije pokazala je da zainteresovane strane u svih šest zaštićenih područja prepoznaju neekonomsku vrednost turizma. U nacionalnim parkovima Tara i Kopaonik i u predelu izuzetnih odlika Vlasine zainteresovane grupe smatraju da turizam u zaštićenom području za njih predstavlja najveću ekonomsku vrednost.

Vrednosti koje su u vezi sa turizmom i rekreacijom gotovo jednako su prepoznale sve grupe zainteresovanih strana. Bolje su ih prepoznali javni sektor, preduzetnici i šira javnost (15 procenata od ukupnog broja odgovora), dok lokalna zajednica koja živi u zaštićenom području nešto slabije prepoznaje te vrednosti (osam procenata od ukupnog broja odgovora). Na osnovu dobijenih rezultata može se pretpostaviti da lokalna zajednica koja živi u zaštićenom području nije na adekvatan način integrisana u planiranje turističkih aktivnosti.

⁹ Izvor: Republički zavod za statistiku – <http://www.stat.gov.rs/WebSite/public/ReportView.aspx>

¹⁰ Izvor: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/serbia2017.pdf>

¹¹ Izvor: http://www.npdjerdap.org/wp-content/uploads/2017/06/informator_jun_2017.pdf

¹² Izvor: <http://www.nptara.rs/images/download/informator%20np%20tara%20februar17.pdf>

Dobar primer integracije lokalne zajednice u turizam jeste Bački Monoštor, selo koje se nalazi neposredno pored SRP Gornje Podunavlje i unutar granica rezervata biosfere Bačko Podunavlje. Zajednica je dobro organizovana kada je reč o lokalnom smeštaju, lokalnim prehrambenim i zanatskim proizvodima i sve usluge su bazirane na malim preduzetnicima. Dva dobro posećena i popularna festivala se organizuju svake godine (Bodrog fest i eko-muzički festival Regeneracija Dunava).

Ukoliko nije adekvatno planiran i organizovan, turizam može da postane velika pretnja zaštiti prirode. Prema tome, potrebno je pažljivo pratiti uticaj turizma na vrednost zaštićenih područja. Jedan od efikasnih mehanizama za ostvarivanje održivog turizma u zaštićenim područjima jeste Evropska povelja za održivi turizam koju je razvila i koju podržava EUROPARC federacija. Nacionalni park Fruška gora i SRP Gornje Podunavlje prva su zaštićena područja u Srbiji koja su dobila tu povelju.

Organizacije WWF Adria i Parkovi Dinarida – mreža zaštićenih područja u dinarskom regionu – zajedno implementiraju projekat posmatranja divljih životinja u saradnji sa NP Tara u Srbiji i NP Biogradska gora u Crnoj Gori. Pomenuti projekat predstavlja deo regionalnog programa pod nazivom „Zaštićena područja za prirodu i ljude“.

Projektom „Posmatranje medveda“¹³ ima se za cilj poboljšanje zaštite i očuvanje divljih vrsta i njihovih staništa preduzimanjem konkretnih terenskih aktivnosti i intenzivnom saradnjom sa upravom nacionalnih parkova i lokalnim stanovništvom. Jedna od komponenti tog projekta jeste i razvoj specifične turističke ponude – posmatranje medveda. Saradnja sa lovcima i lokalnom zajednicom u razvoju takve ponude i pratećih turističkih usluga i produkata pomoći će stvaranju koegzistencije između čoveka, divljih vrsta i zaštićene prirode.

**RAZVOJ SPECIFIČNE
TURISTIČKE
PONUDE BAZIRANE
NA PRIRODNIM
VREDNOSTIMA
POMAŽE ZAŠTITI
PRIRODE**

¹³ Više o tome: https://natureforpeople.org/wwf_examples/tara_bear_watching/

Voda

Obnovljivi resursi vode po glavi stanovnika u Srbiji procenjuju se na 1.170 m³ što je znatno niže od većine zemalja u regionu¹⁴. Bez obzira na to, pomenuti izvori se smatraju dovoljnim, ali su prostorno i vremenski nejednako raspoređeni.

Najveći proticaj voda beleži se u zapadnoj i jugozapadnoj Srbiji, a najmanji u Pomoravlju i Vojvodini. Područja sa većim proticajem voda poklapaju se sa planinskim i šumovitim predelima. Zapadna i jugozapadna Srbija imaju najveću pokrivenost šumom, a mnoga velika zaštićena područja nalaze se upravo u tom delu Srbije (NP Tara, NP Kopaonik, Park prirode Golija, Park prirode Šargan – Mokra gora, Specijalni rezervat prirode Uvac i mnogi drugi). Stoga je značaj očuvanja i upravljanja zaštićenim područjima očigledno od velikog značaja za adekvatno upravljanje resursima vode, uključujući održivo korišćenje voda, zaštitu i prečišćavanje voda, ublažavanje poplava i sprečavanje erozije.

Relevantnost zdravih ekosistema za očuvanje resursa vode dobro su zapazile zainteresovane stranu u procenjenim zaštićenim područjima. Zainteresovane strane su u svakom od šest procenjenih zaštićenih područja pokazale da vrednosti zaštićenih područja koje su povezane sa resursima vode imaju jasan ekonomski značaj za njih. Ekonomsku vrednost resursa vode najviše su prepoznali javni i privatni sektor i to pre svega kroz hidroenergiju, kompanije i fabrike za flaširanje vode i komunalne sisteme vodosnabdevanja, dok lokalna zajednica koja živi u granicama ili u neposrednoj blizini zaštićenih područja uglavnom uviđa neekonomsku vrednost vode (vode koja se koristi za snabdevanje stanovništva).

U Srbiji **95 procenata** hidroelektrične energije potiče iz **hidroelektrana koje se nalaze u zaštićenim područjima** ili u njihovoj neposrednoj blizini. Najveće su HE Đerdap i HE Bajina Bašta.¹⁵

**VODOSNABDEVANJE
VEĆEG BROJA GRADOVA
U SRBIJI, KAO I PROIZ-
VODNJA FLAŠIRANE
VODE, U VELIKOJ MERI
ZAVISI OD REUSRSA
VODE U ZP-u**

Specijalni rezervat prirode Gomje Podunavlje © Boris Erg

Mnogi gradovi kao i manja mesta u Srbiji i kompanije koje se bave proizvodnjom i flaširanjem vode oslanjaju se na resurse vode zaštićenih područja ili njihove okoline (npr. flaširana voda „rosa“ potiče iz PIO Vlasina, „jazak voda“ iz NP Fruška gora, „golijska ledena“ iz Parka prirode Golija).

U mnogim zaštićenim područjima nalaze se veštačka jezera koja služe ili za snabdevanje pijaćom vodom ili za proizvodnju energije. U NP Tara, to su akumulaciona jezera Perućac i Zaovine, Vlasinsko jezero u PIO Vlasina, Zlatarsko i Uvačko jezero u SRP Uvac, Zavojsko jezero u Parku prirode Stara planina i mnoga druga. Iako je reč o veštačkim jezerima nastalim pregrađivanjem reka, ona i dalje predstavljaju važnu komponentu ekosistema. Na njihovo upravljanje, međutim, i dalje veoma utiče njihova primarna funkcija (proizvodnja električne energije ili snabdevanje pijaćom vodom), dok se aspekti očuvanja prirode često zanemaruju.

¹⁴ Izvor: Svetska banka, <http://data.worldbank.org/indicator/ER.H2O.INTR.PC>

¹⁵ Izvor: Strategija upravljanja vodama na teritoriji Republike Srbije do 2034. godine. http://www.rdvode.gov.rs/doc/Strategija_FINAL.pdf

Proizvodnja električne energije i vode za piće veoma zavise od funkcionalnih i očuvanih ekosistema koji obezbeđuju resurse vode. Prema tome, održivo upravljanje i očuvanje tih ekosistema jeste od obostranog interesa. Upravljači zaštićenih područja, prema Zakonu o zaštiti prirode,¹⁶ mogu sakupljati naknade za korišćenje prirodnih resursa u okviru zaštićenih područja, što takođe uključuje i nadoknadu za proizvodnju električne energije. U praksi, taj sistem ne funkcioniše dobro, te samo neka zaštićena područja uspevaju naplatiti te nadoknade. Na primer, takse koje plaćaju hidroelektrane čine značajni deo budžeta NP Tara¹⁷ i NP Đerdap, ali mnoga druga, manja zaštićena područja nemaju kapacitete za sprovođenje efektivnog naplaćivanja tih nadoknada.

Vlasinsko jezero se nalazi u okviru PIO Vlasina i akumulira 176.000.000 kubika visokokvalitetne vode¹⁸ koja se koristi za piće, ali i za proizvodnju energije.

Ostale usluge zaštićenih područja koje su u vezi sa resursima vode takođe su veoma relevantne ne samo za ljude koji žive u zaštićenim područjima ili njihovoj neposrednoj blizini nego i za zajednice u širem području slivova reka. Nažalost, te usluge ekosistema, kao što su prečišćavanje voda i ublažavanje poplava još uvek nisu prepoznate od šire javnosti.

Vrednost ekosistemske usluge ublažavanja poplava na području specijalnog rezervata prirode Koviljsko-petrovaradinski rit se procenjuje na milijardu i trista miliona dinara (1.300.000.000) godišnje (oko 11.000.000 evra), što predstavlja više od polovine ukupne procenjene vrednosti svih ekosistemskih usluga u rezervatu¹⁹.

**JAVNOST NEDOVOLJNO
PREPOZNAJE REGU-
LATORNE EKOSISTEM-
SKE USLUGE KOJE
PRUŽAJU ZAŠTIĆENA
PODRUČJA, POPUT
PREČIŠĆAVANJA
VODE I UBLAŽAVANJA
POPLAVA**

**SREMUŠ, ŠUMSKE
JAGODE, KLEKA,
DIVLJA RUŽA I
BOROVNICA JESU
BILJKE KOJE SE
SAKUPLJAJU
U NAJVEĆIM
KOLIČINAMA**

Divlje jestivo bilje, pečurke i med

Zdravi i očuvani ekosistemi u okviru zaštićenih područja imaju dobar potencijal za proizvodnju divljih jestivih biljaka, pečuraka, lekovitog bilja i meda. Tradicionalno, ti proizvodi se sakupljaju i prerađuju u mnogim zaštićenim područjima, ali sveobuhvatni i precizni statistički podaci koji razdvajaju sakupljene količine u zaštićenom području i izvan njega još nedostaju.

Ukupna vrednost industrije koja je u vezi sa uzgojem aromatičnog i lekovitog bilja i pečuraka, kako u slobodnoj prirodi tako i u kontrolisanim uslovima, procenjuje se na 150.000.000 dolara²⁰. Tržište tih proizvoda nudi oko 50.000 sezonskih poslova za ljude koji žive uglavnom u ruralnim oblastima.

Srbija je 1993. godine uvela sistem kvota za kontrolu sakupljanja divljih biljaka i životinja na održiv način. Sadašnje zakonodavstvo omogućava sakupljanje oko 65 biljnih vrsta i oko 15 vrsta pečuraka.²¹ Kada je reč o divljim životinjama, kao što su zelene žabe, puževi i pijavice u poslednjih nekoliko godina sakupljanje je suspendovano (nulta kvota). Sakupljanje u zaštićenim područjima podleže dodatnim ograničenjima koja definišu upravljači zaštićenih područja ili nadležne institucije (zavodi za zaštitu prirode).

Biljke koje se najviše sakupljaju jesu: sremuš, šumske jagode, kleka, divlja ruža i borovnica. Među gljivama je najviše zastupljeno sakupljanje vrganja i lisičarke.

Količina borovnica koja se sakupi u NP Kopaonik iznosi u proseku 20 tona²² na godišnjem nivou.

U vrste koje su specifične za zaštićena područja spadaju kleka, koja se intenzivno prikuplja na području NP Tara, i borovnice, koje se u velikim količinama sakupljaju u NP Kopaonik i PIO Vlasina.

¹⁶ Službeni glasnik Republike Srbije br. 36/2009, 88/2010, 91/2010 i 14/2016.

¹⁷ Oko 10 procenata ukupnog godišnjeg budžeta prema Godišnjem planu upravljanja NP Tara za 2016. godinu. <http://www.nptara.rs/images/download/2016/Program%20upravljanja%202016.pdf>

¹⁸ Strategija upravljanja vodama Republike Srbije do 2034. http://www.rdvode.gov.rs/doc/Strategija_FINAL.pdf

¹⁹ Izvor: Stojnić, N. et al. (2015): *Ekonomsko vrednovanje ekosistemskih usluga specijalnog rezervata prirode Koviljsko-petrovaradinski rit*, Pokrajinski zavod za zaštitu prirode, Novi Sad.

²⁰ Izvor: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00HSMX.pdf

²¹ Uredba o kontroli sakupljanja i prometa divlje flore i faune (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 31/2005, 45/2005, 22/2007, 38/2008 i 09/2010).

²² Procena dobijena tokom diskusije sa učesnicima radionice.

Bukovača © Dragiša Savić

Prema dostupnim statističkim podacima, količina sakupljenih biljaka i pečurka obično je daleko ispod dozvoljenih kvota. Navedena informacija pokazuje da postoji potencijal za dalji razvoj poslovanja u toj oblasti. Sa druge strane, neophodan je dodatni oprez kada je reč o daljem intenziviranju korišćenja jer su kapaciteti odgovornih institucija za kontrolu sakupljanja ograničeni.

U pet od šest procenjenih zaštićenih područja zainteresovane grupe prepoznale su ekonomsku vrednost sakupljanja divljih jestivih biljaka i gljiva. Očigledno, sakupljanje divljih plodova predstavlja značajan izvor prihoda za lokalne zajednice. Ljudi koji rade u zaštićenim područjima smatraju da je taj izvor prihoda postao još popularniji nakon kraha državne ekonomije tokom devedesetih godina, kada su se mnogi okrenuli alternativnim izvorima prihoda.

Zainteresovana grupa koja je najviše uključena u sakupljanje divljih jestivih biljaka, lekovitog bilja i pečuraka jesu ljudi koji žive u okolini zaštićenih područja (oko 40 procenata ukupnih odgovora). Prema broju odgovora, njih prati zajednica koja živi u samom zaštićenom području koja je prepoznala vrednost divljih plodova i biljaka sa oko 20 procenata ukupnih odgovora. Očigledna razlika se može tumačiti time da specifična ograničenja koja postoje u zaštićenim područjima u određenoj meri smanjuju te aktivnosti i da lokalna zajednica u zaštićenim područjima verovatno ima otežan pristup tržištu.

Sakupljanje divljih jestivih biljaka i gljiva veoma je bitan izvor prihoda ranjivih grupa u zabačenim ruralnim predelima: siromašni, stariji i manje obrazovani, kao i romska populacija.

**30.000
KOŠNICA
U NACIONALNOM
PARKU FRUŠKA
GORA**

Košnice u SRP Gornje Podunavlje © Boris Erg

Svake godine, NP Fruška gora ima više od 30.000 košnica koje proizvode visokokvalitetan lipov med.²³

Proizvodnja meda u Srbiji nalazi se na niskom nivou i iznosi manje od polovine procenta ukupne poljoprivredne proizvodnje. Broj košnica se procenjuje na oko 800.000, dok je samo pet procenata raspoloživih pčelinjih pašnjaka iskorišćeno.²³ Poslednjih godine primećuju se pozitivni trendovi u proizvodnji meda. Sve se više ljudi uključuje u taj posao, a povećava se i količina proizvedenog meda. Srbija je u 2015. godini izvezla oko 2.145 tona meda u vrednosti od 9.100.000 dolara.²⁴ Vrednost proizvodnje meda prepoznata je od svih zainteresovanih strana u svim procenjenim zaštićenim područjima. Veoma popularnu destinaciju za proizvodnju meda predstavlja NP Fruška gora. Velika populacija lipe u tom nacionalnom parku jeste veoma atraktivna za pčelare.

²³ Procena dobijena tokom diskusije sa učesnicima radionice.

²⁴ Izvor: Privredna komora Srbije. [http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/Bilten%20Stocarstvo%2C%20april%202017\(1\).pdf](http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/Bilten%20Stocarstvo%2C%20april%202017(1).pdf)

Obrazovanje

**ZAINTERESOVANE
STRANE U SVIH
ŠEST ANALIZIRANIH
ZAŠTIĆENIH POD-
RUČJA SVRSTALE
SU OBRAZOVANJE
MEĐU NAJVAŽNIJE
VREDNOSTI**

Novi koncept upravljanja zaštićenim područjima naglašava važnost podsticanja ekološke svesti, kako među posetiocima tako i među lokalnim stanovništvom.²⁵ Pored toga, obrazovanje se koristi kao sredstvo u upravljanju zaštićenim područjem sa ciljem smanjivanja negativnih uticaja iskorišćavanja prirodnih resursa (lov, ribolov, seča šuma, sakupljanje plodova).

Obrazovanje u zaštićenim područjima još nije na ozbiljan način razmatrano, niti diskutovano među donosiocima odluka i onih koji direktno učestvuju u upravljanju zaštićenim područjima u Srbiji. Pojedini upravljači zaštićenih područja razvijaju i sprovode određene obrazovne aktivnosti, ali se to uglavnom radi bez strateškog pristupa i dugoročnog planiranja. Na zvaničnom nivou obrazovanje jeste prepoznato kao bitno za upravljanje zaštićenim područjem, ali i pored toga skoro u svim zaštićenim područjima ono nije sistematski podržano finansijskim i ljudskim kapacitetima.

U izvesnoj meri, iznenađujuće jeste to što su zainteresovane grupe ocenile obrazovanje relativno visoko u odnosu na sve druge vrednosti zaštićenih područja. U tri zaštićena područja²⁶ obrazovanje je prepoznato kao mala ekonomska vrednost, ali je u svih šest područja prepoznato kao neekonomska vrednost. Posmatrano prema ukupnom broju odgovora, obrazovanje se nalazi u prvoj trećini najviše ocenjenih neekonomskih vrednosti.

Swake godine oko 10.000 dece posećuje NP Tara u okviru školskih ekskurzija koje dolaze iz cele zemlje.²⁷

Prepoznavanje vrednosti obrazovanja ravnomerno je raspoređeno među različitim grupama zainteresovanih strana. Ne postoji znatna razlika u tome kako značaj obrazovanja vidi lokalna zajednica koja živi u zaštićenom području ili u njegovoj okolini, uprava zaštićenog područja, predstavnici javnog ili poslovnog sektora. Jasno prepoznavanje obrazovanja kao jedne od veoma važne vrednosti zaštićenog područja pokazuje njegovu relevantnost i upotrebljivost u unapređenju upravljanja.

²⁵ Biderman & Bosak (1997): "Environmental Education in Protected Areas as a Contribution to Heritage Conservation, Tourism and Sustainable Development". In: Nelson J.G., Serafin R. (eds) *National Parks and Protected Areas*. NATO ASI Series (Series G: Ecological Sciences), vol. 40. Springer, Berlin, Heidelberg.

²⁶ U nacionalnim parkovima Tara, Đerdap i Kopaonik.

²⁷ Procena upravljača NP Tara.

Pangea, ekološki kamp © Dmitry Sharomov

**ZAŠTIĆENA
PODRUČJA TREBALO
BI DA PONUDE VELIKI
BROJ OBRAZOVNIH
AKTIVNOSTI KOJE ĆE
POMOĆI U POVEZIVA-
NJU LJUDI SVIH DOBI I
SPOSOBNOSTI SA PRI-
RODNIIM I KULTURNIM
NASLEĐEM**

Sa druge strane, trenutna ulaganja u obrazovne programe i aktivnosti nalaze se u očiglednom raskoraku sa mišljenjima zainteresovanih grupa. Na primer, NP Đerdap će u narednom planiranom periodu izdvojiti samo nešto više o polovine procenta (0,6) ukupnog budžeta za obrazovanje.²⁸ U 2016. godini, NP Tara potrošio je manje od 5.000 evra za edukativne i promotivne aktivnosti.²⁹ Pomenuta dva nacionalna parka se, međutim, smatraju relativno naprednim u planiranju i organizovanju edukativnih aktivnosti kada se uporede sa ostalim zaštićenim područjima u Srbiji. Kao posebno pitanje izdvaja se slaba i nesistematska razrada obrazovnih aktivnosti u strateškim dokumentima. U okviru zaštićenih područja obično ne postoji jasna i konzistentna vizija razvoja obrazovnih programa i aktivnosti.

Neka od zaštićenih područja predstavljaju tradicionalne destinacije školskih ekskurzija, pre svega NP Tara i NP Đerdap. Stotine školske dece iz svih krajeva Srbije posećuje ta dva parka godišnje. Zbog izostanka dobre saradnje sa turističkim agencijama i usled nepostojanja razvijenih edukativnih programa većina dece napušta te parkove bez ili sa malim nivoom stečenog znanja i osnovnih informacija o zaštićenim područjima i njihovim prirodnim ili kulturnim vrednostima. Većina upravljača zaštićenih područja nije razvila odgovarajuće kapacitete za upravljanje školskim posetama, te ih, shodno tome, ne koriste u punoj meri kao mogućnost za promociju i bolje upravljanje zaštićenim područjima.

²⁸ Izvor: NP Đerdap Plan upravljanja za 2016–2025 <http://www.npdjerdap.org/wp-content/uploads/2017/01/Plan-upravljanja-Nacionalnim-parkom-Djerdap-2017-2026.pdf>

²⁹ Izvor: NP Tara plan upravljanja za 2016. <http://www.nptara.rs/images/download/2016/Program%20upravljanja%202016.pdf>

WWF Akademia © WWF / Milica Milović Kindli

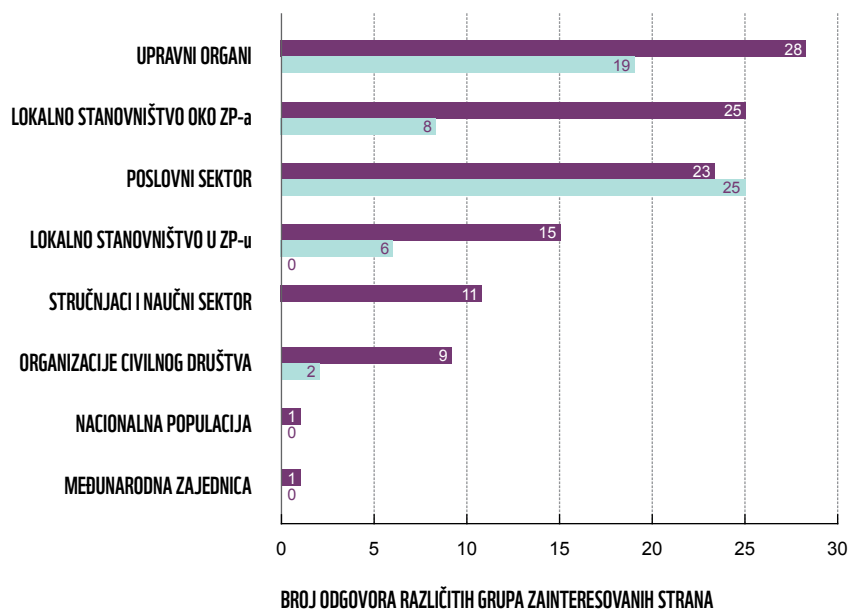
Obrazovanje u zaštićenim područjima: u okviru regionalnog projekta „Zaštićena područja za prirodu i ljude“ WWF podržava pet zaštićenih područja (NP Tara, NP Đerdap, NP Fruška gora, SRP Gornje Podunavlje i PIO Avala) u razvoju obrazovnih programa koje će uključiti u svoju ponudu. Osnovni i srednjoškolski nastavnici i profesori i učenici koji žive u okolini zaštićenih područja uključeni su u „WWF Akademiju za prirodu“³⁰ u kojoj razvijaju ekološke školske projekte u saradnji sa upravljačima zaštićenih područja. Do sada je 40 čuvara zaštićenih područja učestvovalo u radionicama o osnovnoj interpretaciji prirode i 10 škola je pohađalo WWF Akademiju. Prepoznavanjem značaja obrazovanja i posvećivanjem posebne pažnje usavršavanju zaposlenih u zaštićenim područjima da postanu edukatori, ta zaštićena područja mogu postati primeri dobre prakse koja se može preneti i u druga zaštićena područja u Srbiji, ali i u celi region.

Međunarodne inicijative koje su u vezi sa obrazovanjem nisu u dovoljnoj meri podržane i primenjene u zaštićenim područjima u Srbiji. Program EUROPARC Junior Ranger implementira se u Srbiji od 2006. godine, ali jedino u NP Tara.

³⁰ Više o ovome: https://natureforpeople.org/wwf_examples/education/

Raspodela prihoda

Analiza raspodele prihoda jeste veoma važna za razumevanje načina upravljanja jednim zaštićenim područjem, ali i za razumevanje načina na koji je u ceo proces uključena lokalna zajednica. Sami podaci o ukupnim prihodima u zaštićenim područjima ne pružaju potpune informacije o njihovoj efikasnosti i održivosti. Ukoliko su prihodi usmereni na jednu ili na dve grupe zainteresovanih strana onda to područje ne može biti adekvatno podržano i prihvaćeno od drugih grupa zainteresovanih činilaca, te se onda ne može govoriti o održivom i integrisanom upravljanju zaštićenim područjem.

Grafikon 3. Prikaz toka ekonomskih dobiti od svih procenjivanih vrednosti u okviru zaštićenih područja prema različitim grupama zainteresovanih strana

LEGENDA

Mala ekonomska vrednost Velika ekonomska vrednost

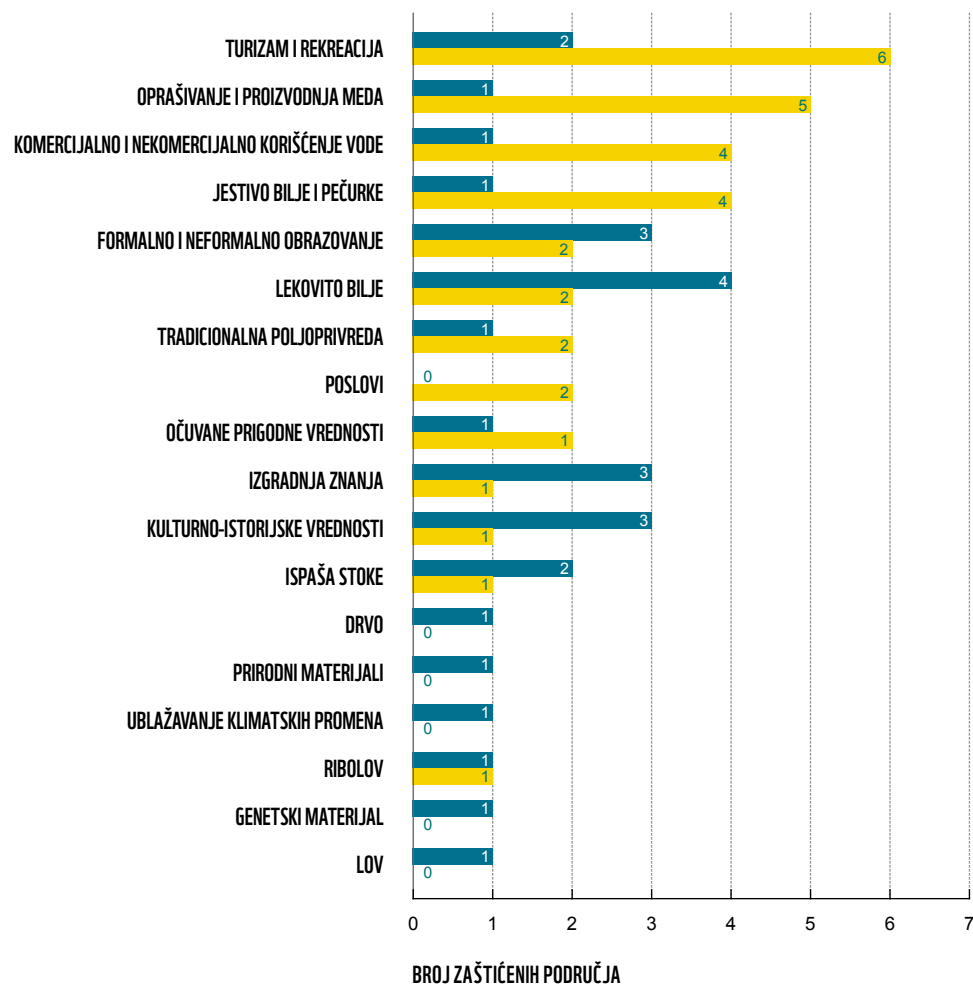
Bel Lokvanj © Jaroslav Pap

EKONOMSKE KORISTI OD ZAŠTIĆENIH PODRUČJA NAJVIŠE IMAJU POSLOVNI I VLADIN SEKTOR

Načini raspodele prihoda u Srbiji pokazuju relativno visoku centralizaciju dobiti na organe uprave i poslovni sektor. Rezultat je sasvim očekivan, imajući u vidu da se analizirana zaštićena područja nalaze pod upravom javnih preduzeća. Usled nasleđenih političkih i društvenih praksi, integracija lokalnih zajednica i civilnog sektora u javnu upravu u Srbiji i dalje je na veoma niskom nivou, što se, takođe, veoma odražava na organizaciju javnih preduzeća koja su zadužena za upravljanje zaštićenim područjima, ali i prirodnim resursima uopšte. Opisano stanje nije isključivo posledica otpora koji postoji prema participativnom upravljanju, već jeste i posledica nedostatka znanja i kapaciteta za efikasno uključivanje drugih zainteresovanih strana u upravljanje zaštićenim područjem.

Prema urađenoj proceni u šest zaštićenih područja, lokalna zajednica i civilni sektor nisu adekvatno i ravnopravno zastupljeni u raspodeli prihoda. Razlika između tih zainteresovanih grupa, sa jedne strane, i vladinog i poslovnog sektora, sa druge, jeste veoma visoka i ta činjenica zahteva posebnu pažnju upravljača zaštićenih područja.

Glavni potencijali zaštićenih područja u Srbiji

Grafikon 4.
Potencijali zaštićenih područja prepoznati od različitih grupa zainteresovanih strana

LEGENDA

■ Potencijal bez ekonomske vrijednosti ■ Potencijal sa ekonomskom vrijednosti

UPRAVLJAČI ZAŠTIĆENIH PODRUČJA BI TREBALO DA UNAPREDE SVOJE KAPACITETE KAKO BI OSTVARILI POTENCIJALE KOJE PRUŽA TURIZAM

Pregled glavnih potencijala zaštićenih područja koje su identifikovale različite grupe zainteresovanih strana³¹ pruža veoma korisnu informaciju upravljačima zaštićenih područja i donosiocima odluka. Potencijali koje su prepoznale zainteresovane strane jesu veoma važni za planiranje upravljanja zaštićenim područjima.

Na samom vrhu prepoznatih potencijala stoji turizam. Najpre je turizam prepoznat kao jedna od najvažnijih vrednosti zaštićenog područja koja već donosi znatne dobrobiti različitim zainteresovanim stranama. Očigledno je da postoji puno prostora za poboljšanje, tako da upravljači zaštićenih područja moraju prilagoditi svoja znanja i kapacitete tim novim zahtevima.

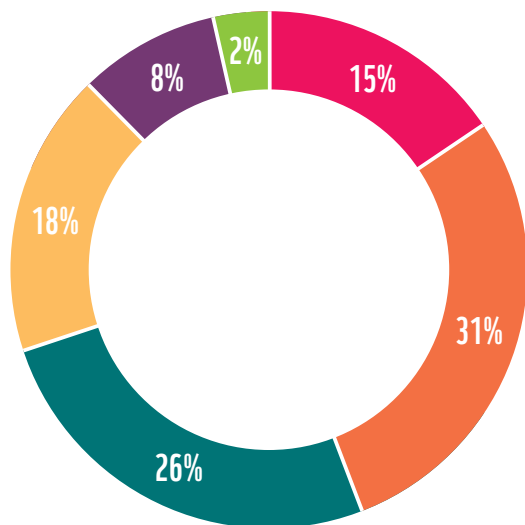
Veoma visoko na listi potencijala nalazi se obrazovanje. Visoka pozicija vrednosti koja nema eksplicitni ekonomski impakt suprotna je trenutnom konceptu upravljanja zaštićenim područjima koji se u najvećoj meri oslanja na direktnu upotrebu resursa. Navedena konstatacija pokazuje da su zainteresovane strane spremne za naprednije, integrisano upravljanje zaštićenim područjima koje može doneti dobrobit široj grupi aktera. Izložena pretpostavka podržana je i veoma niskom procenom potencijala za korišćenje šuma, što jeste trenutna osnovna karakteristika načina upravljanja u većini zaštićenih područja u Srbiji. Potreba za participativnim upravljanjem koje je otvoreno za lokalne zajednice i druge grupe zainteresovanih strana pokazuje se i u prepoznavanju potencijala u sakupljanju divljeg jestivog bilja i pečuraka kao i u proizvodnji meda. Pobrajanim aktivnostima se uglavnom bavi lokalno stanovništvo u zaštićenim područjima i u njihovoj okolini, ali pri tome nemaju dovoljnu podršku upravljača.

Tradicionalna poljoprivreda i ispaša stoke nisu visoko ocenjene među potencijalima. Trenutni razvoj tržišta i poljoprivredne politike, međutim, prepoznaju velike potencijale u područjima sa očuvanim prirodnim resursima, posebno u proizvodnji zdrave i organske hrane. Može se pretpostaviti da je lokalno stanovništvo obeshrabreno lošom situacijom u poljoprivredi u ruralnim i zabačenim delovima Srbije. Navedene potencijale ne bi trebalo zanemarivati i stoga je neophodno dodatno razmatranje upravljača zaštićenog područja i drugih zainteresovanih grupa.

³¹ Više o tome: https://natureforpeople.org/protected_areas/

Participacija u upravljanju zaštićenim područjima

Moderni koncepti upravljanja zaštićenim područjima oslanjaju se na intenzivnu saradnju različitih zainteresovanih grupa. Uprave zaštićenih područja ne bi trebalo samo da informišu zainteresovane grupe o svom radu nego bi trebalo da razvijaju mogućnosti da ih uključuju u planiranje i upravljanje. Participacija značajno povećava efektivnost upravljanja zaštićenim područjem, ali takođe obezbeđuje povoljno okruženje za razvoj održivih načina korišćenja prirodnih resursa i samim tim smanjuje negativne uticaje na zaštićena područja.

Grafikon 5.
Šta su zainteresovane strane naučile tokom radionice

Legenda

- Detalji o zaštićenim područjima
- Vrednosti
- Dobrobiti
- Upoznavanje drugih zainteresovanih strana
- Ekosistemske zasluge
- Ostalo

Participativni koncept predstavlja relativno nov pristup u upravljanju zaštićenim područjima u Srbiji. Većinu zaštićenih područja osnovao je vladin sektor sa veoma niskom participacijom drugih grupa zainteresovanih strana, posebno lokalne zajednice.

Postepeno, ta praksa se menja tokom poslednje dve decenije. Vrednost uključivanja različitih zainteresovanih strana još nije u potpunosti prepoznata i prihvaćena, ali je određena promena u praksi vidljiva. Zakonski okvir je takođe prošao kroz pozitivne promene. Od 2015. godine, nacionalni parkovi su u obavezi da uspostave savet korisnika nacionalnog parka. Izvesne zakonske odredbe o participaciji u procesima osnivanja zaštićenog područja i u donošenju planova upravljanja postoje, mada nisu dovoljno specifične i jasne.

Reakcije učesnika radionica procenjivanja vrednosti zaštićenih područja bile su veoma pozitivne. Preko 90 procenata učesnika ocenilo je radionice odličnom ili vrlo dobrom ocenom, dok je 75 procenata učesnika procenilo da su radionice ispunile njihova očekivanja.

U saradnji sa predstavnicima Ministarstva za zaštitu životne sredine, upravljačima nacionalnih parkova, korisnicima, predstavnicima lokalnih zajednica i drugih lokalnih aktera, WWF razvija modele za savete korisnicima u tri nacionalna parka u Srbiji³²: Tara, Đerdap i Fruška gora. Projekat uključuje podršku upravama zaštićenih područja u uspostavljanju saveta i u pripremi nacрта akcionih i komunikacijskih planova.

Istraživanje je pokazalo da većina korisnika (više od 50 procenata) podržava diskusiju o vrednostima i dobrobitima zaštićenih područja, te da su zainteresovani da dobiju više informacija i znanja o toj temi. Može se pretpostaviti da te grupe korisnika već imaju dovoljno osnovnog znanja o specifičnom zaštićenom području i da zapravo pokazuju zainteresovanost za veće uključivanje u upravljanje zaštićenim područjem, kako bi bolje iskoristili mogućnosti koje im ono nudi.

³² Više o tome: https://natureforpeople.org/wwf_examples/stakeholders/

Koviljsko-Petrovaradinski rit © JP Vojvodinašume

U proseku, 17 procenata korisnika tvrdi da je najveća vrednost radionica bila u tome što su bili u prilici da upoznaju druge zainteresovane grupe, dok je 64 procenata korisnika istaklo da je ostvarilo nove kontakte tokom trajanja radionica procenjivanja vrednosti zaštićenih područja. Dobijeni rezultati upućuju na to da određeni nivo komuniciranja između različitih zainteresovanih grupa postoji, ali da bi ga svakako trebalo dalje razvijati. Oko 80 posto učesnika pokazalo je interesovanje za uspostavljanje buduće saradnje sa drugim grupama zainteresovanih strana, što može biti od značaja u razvoju novih lokalnih inicijativa, saradnje i zajedničkih projekata u budućnosti.

Navedeni rezultati pokazuju važnost PA-BAT procesa za zainteresovane strane. Opisane procene nisu isključivo tehnički procesi koji se koriste za procenu vrednosti i dobrobiti zaštićenih područja, one takođe predstavljaju mehanizam za ostvarivanje dobre komunikacije i saradnje među različitim akterima u zaštićenim područjima.

**OKO 80
PROCENATA
SVIH ZAINTERESOVANIH STRANA JE
OTVORENO ZA BUDUĆU SARADNJU SA
DRUGIM AKTERIMA
I ZA RAZVOJ LOKALNIH INICIJATIVA**

Izazovi

Procena, urađena PA-BAT metodologijom, predstavlja dobru osnovu za sakupljanje svih relevantnih informacija o karakteristikama i funkcionisanju zaštićenih područja. Dobijene informacije takođe mogu biti iskorišćene za identifikaciju glavnih izazova i prepreka za integralno upravljanje, održivo korišćenje resursa i efikasnu saradnju među različitim akterima.

Izazovi u upravljanju zaštićenim područjima, kao i oni koji su u vezi sa podsticanjem i generisanjem prihoda u zaštićenim područjima, jesu brojni. Neki od izazova, poput nabrojanih, već su identifikovani tokom diskusija sa zainteresovanim grupama.

1. Odsustvo strateškog pristupa u upravljanju zaštićenim područjima i u planiranju razvoja u ruralnim sredinama. Zaštićena područja često nisu prepoznata, niti uključena u strateška dokumenta, planove i programe drugih sektora.
2. Trenutni sistem zaštićenih područja i zakonski okvir ne podržavaju u dovoljnoj meri integralni i participativni pristup u upravljanju zaštićenim područjima i prirodnim resursima.
3. Finansiranje većine zaštićenih područja zasniva se na upotrebi prirodnih resursa, uglavnom drveta. Većim zaštićenim područjima uglavnom upravljaju javna preduzeća za gazdovanje šumama, koja sredstva potrebna za upravljanje tim područjem pretežno ostvaruju prihodima od seče drveta. Kapaciteti zaštićenih područja za diverzifikaciju prihoda trenutno nisu razvijeni. Mnogi upravljači zaštićenih područja istovremeno jesu i najveći korisnici prirodnih resursa u tim područjima.
4. Zakonski akti koji utiču na upravljanje zaštićenim područjima često su u koliziji. Neslaganja između sektorskih zakona i planskih dokumenata stvaraju dosta poteškoća za kreiranje transparentnih i participativnih modela upravljanja, partnerstava sa privatnim sektorom, ali ometaju i razvoj održivog turizma, kao i razvoj mnogih drugih aspekata zaštićenih područja.
5. Finansijski izvori za podršku održivih ekonomskih inicijativa su ograničeni i teško dostupni lokalnoj zajednici. Zbog toga, lokalno stanovništvo ne može u potpunosti da iskoristi potencijal zaštićenog područja i pruži punu podršku njegovoj zaštiti.
6. Institucionalni okvir upravljanja zaštićenim područjima ne podržava integraciju civilnog sektora u upravljanje, niti omogućava stvaranje efikasnih i transparentnih partnerstava sa privatnim sektorom.

7. Finansijski mehanizmi za plaćanje prirodnih resursa postoje (takse za iskorišćavanje šume u zaštićenim područjima, šumarstvo i voda), ali sakupljeni prihodi se obično ne usmeravaju na aktivnosti za očuvanje prirode ili za integrisano upravljanje zaštićenim područjima. Neka zaštićena područja, takođe, imaju velikih poteškoća u naplati tih taksi pre svega zbog nerazvijenih kapaciteta.
8. Strukture i mehanizmi za participaciju zainteresovanih strana u upravljanju zaštićenim područjima nisu razvijene. Nizak nivo participacije predstavlja jednu od osnovnih prepreka za razvoj efikasnog upravljanja zaštićenim područjima.
9. Kapaciteti upravljača su ograničeni, kako u broju zaposlenih tako i u obučenosti kadra. Nedostatak eksperata za zaštitu prirode, ruralni razvoj, društvene nauke, edukaciju, interpretaciju prirode i za turizam jesu očigledni.
10. Javna podrška (ili svest o značaju i potencijalima zaštićenog područja) nalazi se na veoma niskom nivou, pre svega usled duge tradicije autoritativnog i veoma centralizovanog načina upravljanja zaštićenim područjima.
11. Lokalna zajednica, kao i šira javnost, nisu upoznati sa širim spektrom vrednosti i dobrobiti koje im zaštićena područja nude. Usluge ekosistema koje značajno podržavaju kako lokalno tako i nacionalno stanovništvo često su potcenjene.
12. Značaj društveno-ekonomske uloge zaštićenih područja nije prepoznat, posebno u ruralnim oblastima koje se suočavaju sa sve izraženijim trendom depopulacije.
13. U mnogim zaštićenim područjima nije uspostavljen monitoring biodiverziteta, prirodnih vrednosti i usluga ekosistema. Upravljači uglavnom nemaju precizne podatke o vrednostima i uslugama koje pružaju ekosistemi u zaštićenim područjima, i to im otežava kontrolu korišćenja prirodnih resursa, ali i promociju i iniciranje aktivnosti koje su održive i kompatibilne sa osnovnim funkcijama zaštićenih područja.

Preporuke za korišćenje PA-BAT rezultata

Rezultate PA-BAT procene u Srbiji mogu koristiti različite organizacije ili pojedinci koji su angažovani u oblasti zaštite prirode, ruralnog razvoja ili održivog razvoja.

Upravljači zaštićenih područja čine primarne korisnike tih rezultata, ali rezultati, takođe, mogu biti podjednako važni za lokalne samouprave i zainteresovane strane koje pokušavaju da podstaknu održiv razvoj u svojim područjima. Ministarstva i druge relevantne institucije koje razvijaju politike za upravljanje prirodnim resursima i ruralni razvoj trebalo bi da koriste PA-BAT rezultate, kako bi stvorili okruženje koje omogućava razvoj lokalnih održivih inicijativa u okviru zaštićenih područja.

Na osnovu diskusija sa više od 100 eksperata, predstavnika vlasti, preduzetnika, poljoprivrednika i predstavnika lokalnih zajednica dobijeni su rezultati koji reflektuju trenutnu situaciju i ukazuju na postojeće izazove i mogućnosti koje lokalna zajednica ima. Prema tome, ti rezultati mogu biti korišćeni u različitim sektorima i u različitim područjima. Sektor za zaštitu prirode u Srbiji može iskoristiti pitanja koja su identifikovana tokom serije PA-BAT radionica kao i savete i uputstva o korišćenju PA-BAT rezultata koji su upotpunjeni u saradnji sa stručnjacima i predstavnicima zaštićenih područja.

Napravljene su posebne smernice za primenu rezultata PA-BAT³³ ispitivanja u: 1. planu upravljanja; 2. razvijanju procena usluga ekosistema; 3. planu komunikacije; 4. poslovnom planu; 5. planu interpretacije i obrazovanja; 6. planu razvoja ruralnih oblasti; 7. razvoju projekata. Potencijali za korišćenje rezultata dobijenih PA-BAT ispitivanjem u planiranju upravljanja zaštićenim područjima jesu sledeći.

1. Bolje razumevanje vrednosti i dobrobiti koje zaštićena područja pružaju može značajno poboljšati upravljanje njima.
2. Rezultati PA-BAT procene pružaju početne informacije za dalji razvoj detaljnih i ciljanih procena neophodnih za podsticanje razvojnih inicijativa.

³³ http://croatia.panda.org/projekti/zasticena_podrucja/zatiena_podrucja_za_prirodu_i_ljude/pa_bat_metodologija/

3. Diskusije o dobrotima i vrednostima zaštićenih područja čine osnovu za razvoj procesa učešća i partnerstava između različitih zainteresovanih strana i potencijalnih korisnika.
4. Rezultati PA-BAT ispitivanja pomažu u strateškoj orijentaciji zaštićenih područja ili sistema zaštićenih područja na nacionalnom nivou. Dobijeni rezultati, takođe, pružaju korisne informacije za dalje planiranje upravljanja zaštićenim područjima.
5. Dobrobiti koje su prepoznali lokalno stanovništvo i zainteresovane strane predstavljaju pogodan sadržaj za podizanje svesti i, generalno, za promociju zaštićenih područja.
6. Savremeni koncepti upravljanja zaštićenim područjima zasnivaju se na njihovoj integraciji u programe lokalnog razvoja. Rezultati PA-BAT istraživanja jesu veoma korisni za integrisanje i razvoj lokalnih ekonomskih inicijativa.
7. Zahvaljujući intenzivnom participativnom pristupu, PA-BAT rezultati prikazuju stvarno stanje u zaštićenim područjima i realne izazove sa kojima se ljudi u tim sredinama suočavaju. Prema tome, oni pomažu upravljačima zaštićenih područja da se fokusiraju na praktična rešenja koja doprinose dobroti zajednice.
8. I sâm proces PA-BAT procene jeste jednako važan kao i dobijeni rezultati. Dobrobiti i vrednosti se menjaju tokom vremena kao i način na koji ih zainteresovane strane doživljavaju. Periodična revizija PA-BAT procene može pomoći u osvežavanju i održavanju pozitivnog i konstruktivnog dijaloga među zainteresovanim stranama.
9. Procenjene vrednosti i dobrobiti pružaju veoma važne informacije za donošenje odluka, prostorno planiranje, procenu uticaja na životnu sredinu (PUŽS), stratešku procenu životne sredine (SPŽS) i druge slične procese.
10. Zaštićeno područje može postati značajan pokretač lokalnih ekonomija. Razvojne inicijative, međutim, trebalo bi uvek da budu zasnovane na održivosti koja ne ugrožava osnovne vrednosti zaštićenog područja. Razvojne inicijative bi trebalo planirati postepeno, pri čemu je neophodno posebnu pažnju posvetiti pravilnoj i jednakoj raspodeli dobiti između svih zainteresovanih strana.

Preporuke za prevazilaženje identifikovanih izazova

Strateške preporuke za unapređenje sistema zaštićenih područja u Srbiji:

- obezbediti bolju podršku svih relevantnih institucija na državnom i lokalnom nivou upravljačima zaštićenih područja;
- integrisati vrednosti zaštićenog područja u sektorske strategije i planove (šumarstvo, upotreba resursa vode, prostorno planiranje, energija, obrazovanje i drugo);
- uspostaviti dobru institucionalnu saradnju između sektora za turizam i zaštitu životne sredine;
- uspostaviti dobru institucionalnu saradnju između obrazovnog i naučnog sektora i sektora za zaštitu životne sredine;
- razviti sveobuhvatan zakonski okvir koji omogućava participativno upravljanje zaštićenim područjima;
- razviti institucionalni okvir upravljanja zaštićenim područjem koji bi omogućio razvoj integrativnih praksi upravljanja i efikasno uključivanje lokalnih zainteresovanih strana i preduzetništva;
- započeti transformaciju upravljača zaštićenih područja, kako bi se njihove aktivnosti usmerile na očuvanje prirode i održivi razvoj. Pokrenuti diskusiju o mogućnostima napuštanja modela u kome se zaštićena područja oslanjaju isključivo na iskorišćavanje prirodnih resursa;
- kreirati uslove koji omogućavaju saradnju između poslovnog sektora sa upravljačima zaštićenih područja;
- razviti zakonski okvir koji bi omogućio upravljanje koje je prilagođeno lokalnim specifičnostima zaštićenih područja (npr. sistem zoniranja, upravljanje vrstama);
- obezbediti finansijsku podršku za razvoj infrastrukture koja je neophodna za transformaciju vrednosti zaštićenih područja u dobrobit;

- podržati aktivnosti koje se zasnivaju na vrednostima sa visokim prepoznatim potencijalom (npr. turizam, obrazovanje, sakupljanje divljeg jestivog bilja) zakonskim okvirom, procesima planiranja i finansijskim mehanizmima;
- u saradnji sa medijima promovisati zaštićena područja i njihove vrednosti.

Preporuke na nivou zaštićenog područja

Dat je samo ograničeni set opštih preporuka. Svako zaštićeno područje jeste specifično, te kao takvo zahteva dodatnu analizu potencijala, izazova i mogućih rešenja:

- informisati donosioce odluka o vrednostima i dobrobitima zaštićenih područja i zagovarati integraciju pitanja koja se tiču zaštićenih područja u strateška dokumenta drugih sektora (npr. šumarstvo, upravljanje resursima vode, prostorno planiranje, energija);
- inicirati međusektorsku diskusiju u vezi sa identifikovanim vrednostima i mogućim rešenjima za zakonske prepreke koje postoje u implementaciji inicijativa za održivi razvoj;
- integrisati identifikovane vrednosti i dobrobiti u planove upravljanja zaštićenim područjem;
- razviti strukture i procese koji omogućavaju participaciju lokalnih zainteresovanih strana u planiranju upravljanja zaštićenim područjem. Na osnovu identifikovanih vrednosti potrebno je formirati grupe zainteresovanih strana čiji će rad biti fokusiran na pojedine aktivnosti (fokus grupe);
- pokrenuti raspravu o transformaciji trenutnih mehanizama upravljanja zaštićenim područjima, kako bi se omogućila integracija lokalnih, održivih inicijativa;
- iskoristiti PA-BAT analizu za strateško planiranje razvoja upravljanja zaštićenim područjima i jačanje kapaciteta;
- razvijati kapacitete u skladu sa identifikovanim vrednostima i njihovim potencijalima;

- podržati razvoj kapaciteta lokalnih zainteresovanih grupa. Kapacitete i resurse lokalnog stanovništva bi trebalo uzeti u obzir prilikom planiranja upravljanja zaštićenim područjima te razvijati određene mehanizme koji uvećavaju i podržavaju njihovu konkurentnost;
- zalagati se za održive finansijske mehanizme koji bi osigurali korišćenje sredstava koja se prikupe nadoknadom za unapređenje upravljanja i zaštite vrednosti zaštićenog područja, kao i za finansijske mehanizme za podršku održivim inicijativama lokalne zajednice. Identifikovane vrednosti bi trebalo koristiti kao osnovu za planiranje ulaganja sredstava;
- unaprediti monitoring biodiverziteta i identifikovanih vrednosti, te prilagoditi nadzor i kontrolu (fokusirati se na ciljne resurse u skladu sa raspoloživim kapacitetima) u odnosu na vrednosti koje su procenjene u PA-BAT analizi;
- postepeno uvećavati godišnji budžet za aktivnosti koje se baziraju na vrednostima koje imaju visok potencijal (npr. turizam, obrazovanje);
- povećati turističke kapacitete i unaprediti turističku ponudu razvojem partnerstava sa lokalnim akterima u turizmu;
- razvijati specifične edukativne programe u zaštićenim područjima i razvijati partnerstva sa školama i akademskim institucijama;
- sprovesti detaljnu analizu o stanju i količinama divljih jestivih biljaka, pečuraka i lekovitih biljaka. Uključiti lokalne zainteresovane strane u identifikaciju potencijala i postavljanje okvira za korišćenje i kontrolu tih resursa;
- podržati razvoj tržišta koje se bazira na principima fer trgovine za divlje plodove, biljke i pečurke u zaštićenim područjima ili u njihovoj okolini;
- identifikovati i povezati se sa zainteresovanim stranama koje su ranjive, te ih uključiti u održive ekonomske aktivnosti zaštićenih područja.

Zaključak

Sistem zaštićenih područja u Srbiji se još uvek razvija. Sa manje od sedam procenata ukupne teritorije koju obuhvataju zaštićena područja, Srbija zaostaje za većinom evropskih i svetskih zemalja. U poslednjoj deceniji, Srbija je prepoznala važnost jačanja mreža zaštićenih područja i usvojila je nekoliko relevantnih dokumenata koji daju okvir budućem razvoju zaštite prirode. Pre svega, to je Prostorni plan Republike Srbije koji predviđa povećanje teritorije koju pokrivaju zaštićena područja na 12 procenata do 2020. godine.

Postoje brojni izazovi u harmonizaciji različitih interesa koji dolaze iz različitih sektora i različitih grupa korisnika, a koji usporavaju napredak u osnivanju i razvoju zaštićenih područja. Postojeći izazovi i konflikti često jesu posledica parcijalne i nepotpune procene zaštićenih područja i razmatranja njihovih prirodnih bogatstava. Tradicionalne prakse koje se zasnivaju na direktnoj upotrebi prirodnih resursa postavljaju se kao prioriteti, dok se druge vrednosti koje zaštićena područja nude zanemaruju i potcenjuju. Zaštićena područja koja su već uspostavljena suočavaju se sa sličnim izazovima. Mnoga od tih područja ugrožavaju štetni projekti kojima se za cilj ima intenzivno korišćenje prirodnih resursa.

Sveobuhvatna procena i evaluacija vrednosti i dobrobiti zaštićenih područja sigurno predstavlja način ka kreiranju efikasnijeg sistema zaštićenih područja i zaštite prirode u Srbiji. Procena PA-BAT analizom, urađena u šest zaštićenih područja, pokazala je da zainteresovane strane u Srbiji prepoznaju širok spektar vrednosti i dobrobiti koje zaštićena područja nude. Zainteresovane strane su identifikovale mnoge vrednosti koje za njih jesu važne sa ekonomskog i neekonomskog aspekta. Među tim vrednostima nisu samo vrednosti koje se oslanjaju na tradicionalnu i direktnu upotrebu prirodnih resursa (npr. šumarstvo, rudarstvo), nego i vrednosti koje se zasnivaju na održivim praksama koje u velikoj meri zavise od zaštite i očuvanja prirodnih resursa (npr. turizam i rekreacija, obrazovanje). Dobijeni rezultati opravdavaju potrebu za daljim razvojem mreže zaštićenih područja i za poboljšanjem upravljanja postojećim zaštićenim područjima.

Predstavljena PA-BAT metodologija može biti iskorišćena kao podrška tim procesima na sistematski i transparentan način. Svrha PA-BAT analize ne ogleda se samo u identifikaciji vrednosti, nego predstavlja dobar način i za iniciranje i razvoj komunikacije i saradnje među različitim korisnicima i zainteresovanim grupama. Veće učešće različitih grupa korisnika veoma je potrebno zaštićenim područjima u Srbiji.

Generalno, PA-BAT procene i procesi mogu da doprinesu ispunjavanju obaveza zemlje prema Aiči ciljevima biodiverziteta³⁴ (ciljevi za očuvanje i održivo korišćenje biološke raznovrsnosti) u okviru Konvencije o biološkom diverzitetu. Aiči ciljevima se podržava više od jednog cilja Ujedinjenih nacija za održivi razvoj iz 2015. godine (u prvom redu je to cilj br. 15 – Život na Zemlji, ali i cilj br. 12 – Odgovorna potrošnja i proizvodnja, kao i cilj br. 13 – Klimatske akcije).³⁵ Metodologijom PA-BAT takođe se podržavaju ciljevi Evropske unije za biodiverzitet za 2020. godinu.

³⁴ Više o tome na: <https://www.cbd.int/sp/targets/>

³⁵ Više o tome na: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

WWF u brojevima

100%
RECYCLED

WWF • PROCENA VREDNOSTI ZAŠTIĆENIH PODRUČJA U SRBIJI

+100

WWF ima mrežu aktivnu u više od stotinu zemalja sveta, na šest kontinenata.

1961.

WWF je jedna od najvećih svetskih nezavisnih organizacija koja se bavi zaštitom prirode, a osnovana je 1961. godine.

+5 M

Više od pet miliona ljudi diljem sveta podržava WWF.

ZAŠTITA PRIRODE

WWF Adria provodi aktivnosti kroz partnerstva na nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou.

Radimo na očuvanju prirode
za ljude i živi svet.

together possible

adria.panda.org

SWEDEN